

Mağrip'ten Mısır'a İsyan ve Başkaldırı:

Arap Sokakları Saraylardan Ne İstiyor?

TEPAV, Tunus ve Mısır'da yaşanan isyanları "Arap sokaklarının mutsuzluğu"na bağladı. **Yüksek oranda genç işsizliği** ve gıda fiyatlarındaki yüksek artışların isyan için elverişli bir ortam yarattığı açıklanarak, "Sosyal küreselleşme, on yıllardır Arap sokaklarında yaşanan göreli yoksunluk hakkında farkındalık yaratarak Mağrip ve Mısır'da isyanı tetiklemiştir" denildi.

Mağrip'te başlayan, Mısır'a sıçrayan ve siyasi etkileri tüm Orta Doğu'da hissedilen isyan ve başkaldırı dalgası, Arap saraylarının otoriter liderlerinin on yıllardır süren yönetimlerini sarsıyor. On yıllardır, itaat eden Arap sokaklarının neden saraylara isyan ettiğini anlamaya çalışıyoruz. Bizce geleneksel kitle hareketi yazınından; "göreli yoksunluk" (relative deprivation) teorisi, Arap sokaklarında süren isyan ve başkaldırılara ilişkin açıklayıcı bir çerçeve sunuyor. TEPAV'ın değerlendirme notu, Arap sokaklarının saraylara karşı isyan ve başkaldırı şeklinde sürdürdüğü kitle hareketlerinin neden bugün başladığını ve göreli olarak neden etkili olduğuna dair sosyal ve ekonomik verilere dayalı mütevazı bir analitik katkı sağlamayı amaçlıyor. TEPAV Araştırmacıları H. Ekrem Cunedioğlu, Ömer Fazlıoğlu ve Ü. Barış Urhan tarafından hazırlanan "Mağrip'ten Mısır'a İsyan ve Başkaldırı: Arap Sokakları Saraylardan Ne İstiyor?" başlıklı değerlendirme notu, realist bir perspektiften Orta Doğu'da başat aktörlerin politikalarına dair iddialı uzun erimli analizler içermemekte. Yine benzer bir şekilde, Türkiye'yi evrenin merkezine koyup, bu başkaldırı dalgasının temel motivasyonun "model ülke Türkiye"ler yaratmak olduğunu da ileri sürmüyor.

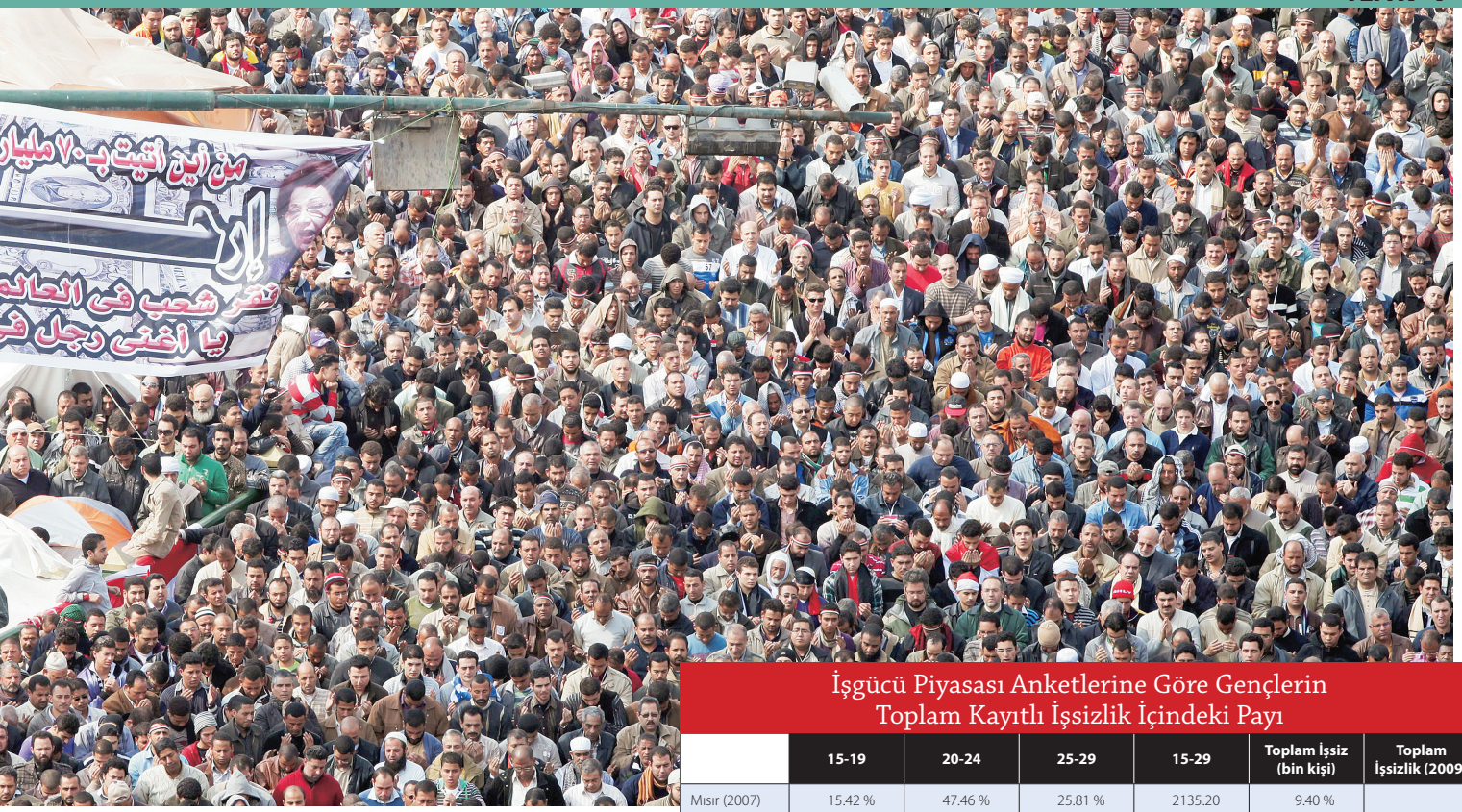
GÖRELİ YOKSUNLUK ÇERÇEVESİNDE KİTLE HAREKETİ, İSYAN VE BAŞKALDIRI

Mağrip'ten Mısır'a yayılan isyan ve başkaldırı dalgasını göreli yoksunluk kaynaklı bir tür kitle hareketi olarak nitelemek yerinde olacak. Kitle hareketlerini sosyal psikoloji odaklı açıklayan göreli yoksunluk teorisi, birey veya grupların gelecek tahayyüllerinin konusu olan edinimlerden mutlak yoksunluktan ziyade, diğer birey veya gruplara kıyasla yoksunluk algısını ifade ediyor. Göreli yoksunluğun teorisyenlerinden Gurr'a göre; yoksunluk duygusu, insanın

Sosyal Medya Kullanımı (2010)

	İnternet Kullanıcı Sayısı	Kullanım Oranı (%)	Facebook Kullanıcısı Sayısı	Kullanım Oranı (%)
Ürdün	1,741,900	27.2	1,061,080	16.6
Suriye	3,935,000	17.7	30,000	0.1
Mısır	17,060,000	21.2	4,077,520	5.1
Tunus	3,600,000	34.0	1,671,840	15.8
Fas	10,442,500	33.4	2,085,280	6.6
Türkiye	35,000,000	45.0	23,516,140	30.2

Kaynak: *Internet World Stats*

beklentileri ve olanakları arasındaki uçurumun bilincine varmasıyla gelişmekte[1]. Anlaşılan Mağrip ve Mısır'ın işsiz ve mutsuz Arap sokakları, Arap saraylarını çağımızın yaşam imkânları setine ulaşmalarının önündeki engel olarak görülüyor.

ARAP SOKAĞINDA BAŞKALDIRININ EKONOMİK SEBEPLERİ

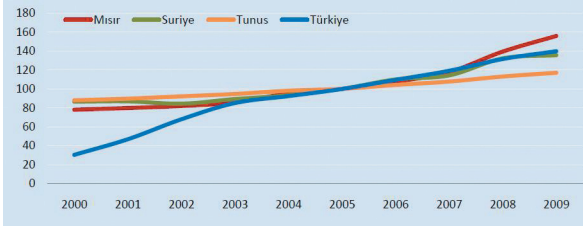
Arap sokaklarında süregelen isyanın sebeplerine dair yazılanlara bakıldığında; işsizlik, enflasyon, demografik faktörler gibi bir dizi sosyal ve ekonomik belirleyiciden bahsediliyor. Yan üst şekilde gösterilen tüketici fiyatlarının yıllık hareketlerine bakıldığında, Tunus'taki isyanın başlamasında tüketici fiyatlarının önemli bir rolü olduğu iddiası zayıflıyor. Bu grafikte dikkati çeken bir diğer nokta, 2007-2009 döneminde Mısır'da yaşanan % 32,4'lük enflasyon oranı. Fiyat artışları, Mısır için önemli bir sorun teşkil ediyorsa da, aynı dönemde Tunus'ta görülen % 8,6 oranında göreli düşük enflasyon oranı, fiyat hareketlerinin isyan silsilesinin ardında yatan olağan şüpheliler arasındaki yerini arka sıralara atıyor.

İşgücü Piyasası Anketlerine Göre Gençlerin Toplam Kayıtlı İşsizlik İçindeki Payı

	15-19	20-24	25-29	15-29	Toplam İşsiz (bin kişi)	Toplam İşsizlik (2009)
Mısır (2007)	15.42 %	47.46 %	25.81 %	2135.20	9.40 %	
Suriye (2007)	19.20 %	37.66 %	22.45 %	79.31 %	454.80	8.50 %
Tunus (2005)	13.92 %	28.41 %	27.14 %	69.47 %	486.40	12.63 %
Türkiye (2008)	12.64 %	21.72 %	20.11 %	54.46 %	2611.00	14.05 %

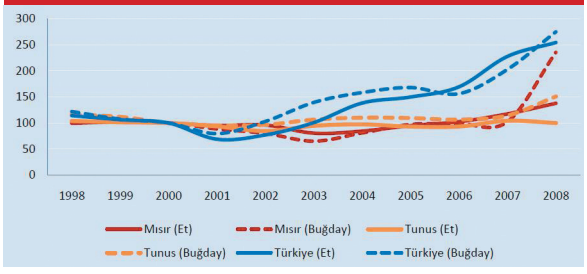
***Kaynak**: ILO, EIU*

Tüketici Fiyatları Endeksi (2005 = 100)

***Kaynak:** Economist Intelligence Unit*

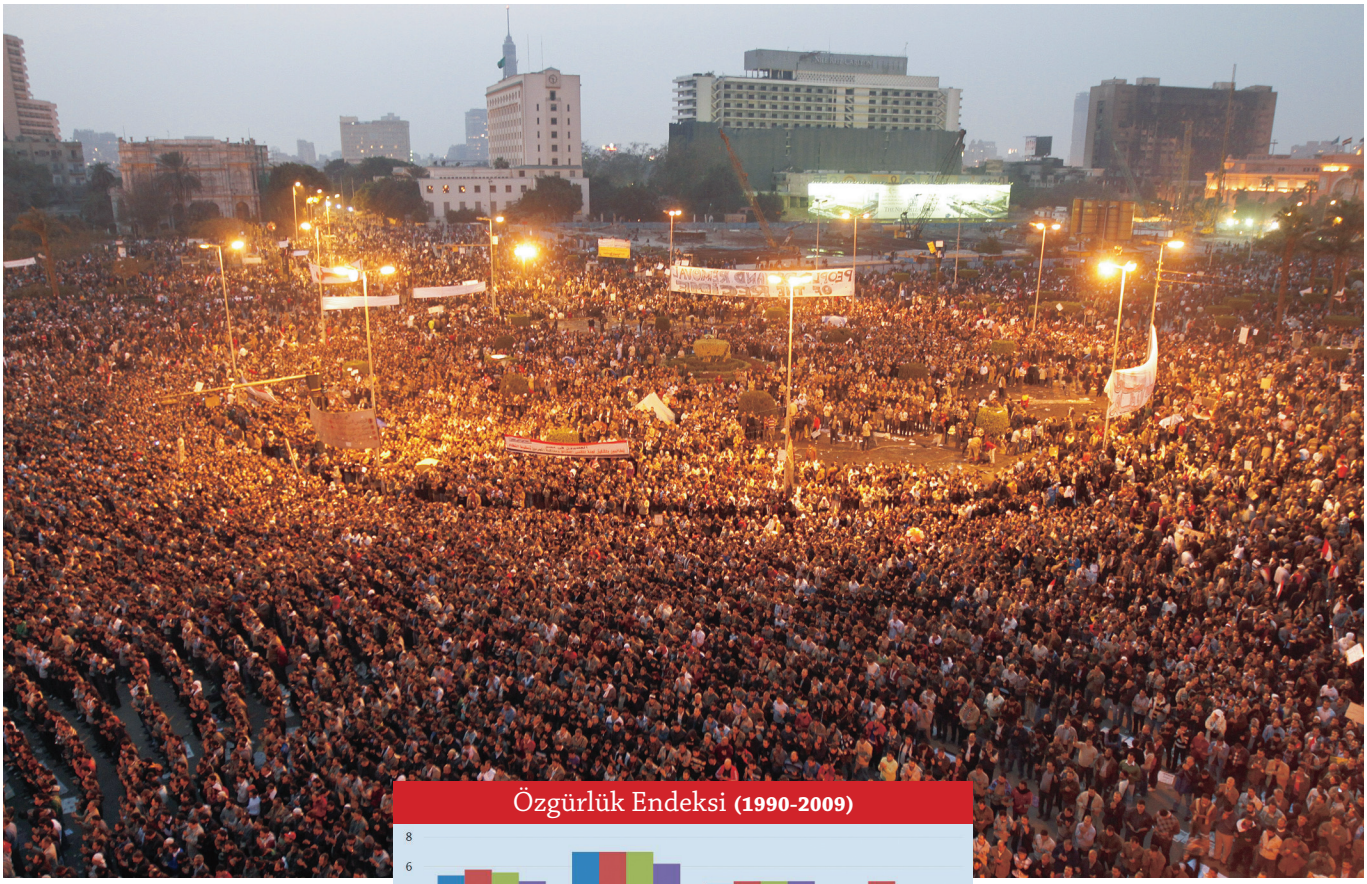
Buğday ve Et için Üretici Fiyat Endeksleri (2000 = 100)

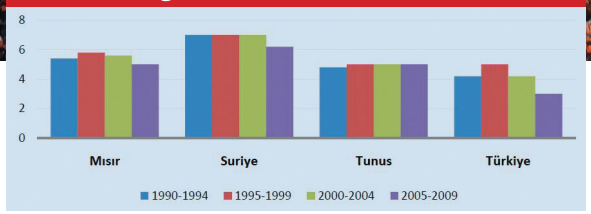
***Kaynak:** Dünya Gıda Örgütü*

Genel enflasyon göstergesinin yanı sıra özellikle 2008 yılı sonrasında temel gıda fiyatlarındaki önemli artışların Mısır ve Mağrip'teki sosyal patlamada önemli rol oynadığı düşünülüyor. Et ve buğday fiyatlarındaki hareketliliği gösteren sol alttaki şekilden de anlaşılacağı üzere bu tez de aslında verilerle desteklenemiyor. Gıda fiyatlarında küresel bir artış olduğu gerçek, fakat et ve buğday fiyatlarında Türkiye'deki artışın, Mısır ve Tunus'tan daha yüksek olması, bu hipotezin de isyan silsilesini tek başına açıklayamayacağını gösteriyor.

İsyan dalgasını açıklamak için kullanılan diğer bir olağan şüpheli veri işsizlik oranı, özellikle de genç işsizliği. Toplam kayıtlı işsizlik verisi incelendiğinde isyan silsilesinin sürdüğü tüm ülkelerde yapısal bir işsizlik sorunu olduğu görülüyor. İşsizlik oranının 2001-2009 dönemi yıllık ortalama değişimine bakıldığında; Mısır'da % 0,86, Suriye'de % 0,52 ve Türkiye'de % 9,58 ortalama artış görülürken; Tunus'ta % 2,31 ortalama azalma görülüyor. İşsizlik verilerinin, "İsyan neden şimdi başladı?" sorusuna cevap veremediği aşikâr.

Özgürlük Endeksi **(1990-2009)**

Kaynak: *Freedom House*

Öte yandan genç işsizliğinin, Arap sokağında süregelen isyanlar açısından daha açıklayıcı olduğunu görüyoruz. 29 yaş altı işsizlerin toplam işsizlik içindeki payını gösteren Tablo 1'e bakıldığında, % 88,7 ile Mısır'ın başı çektiği görülüyor. İsyan dalgasına dair yayınlanan görüntülerde gençlerin bu kitle hareketinin itici gücü olduğu da hesaba katıldığında; yüksek oranlarda genç işsizliğinin, isyan dalgasını açıklayan iktisadi veriler arasında en güçlüsü olduğunu söylemek yanlış olmaz. Mağrip ve Mısır'da yaşanan isyan dalgasının arkasındaki ekonomik dinamikler incelendiğinde; olağan şüpheli konumunda olan veriler arasında sadece yüksek genç işsizliğinin açıklayıcı gücü olabileceğini görüyoruz. Yüksek oranda genç işsizliği ve artan temel gıda fiyatları, Arap sokaklarında yaşanan başkaldırı dalgası için elverişli bir ortam sağlamışsa da, aynı dönemde Türkiye gibi siyasi olarak istikrarlı ülkelerde de benzer ekonomik sorunlar reel olarak daha büyük oranlarda sürmekteydi. Bu nedenle bu isyanı sadece ekonomik dinamiklerle açıklamanın mümkün olmadığı göz ardı edilmemeli.

İSYAN DALGASININ SEBEBİ ARAP SARAYLARININ BASKICI YÖNETİMİ OLABİLİR Mİ?

İktisadi temelli açıklamaların yanı sıra söz konusu rejimlerin otoriter ve baskıcı eğilimlerinin de başkaldırı dalgasını tetiklediği yönünde görüşler dile getiriliyor. Demokratikleşme yazınında sıkça başvurulan endekslerden olan Freedom House veri setinde; ülkeler özgürlükler açısından 1 (tamamen özgür) ve 7 (baskıcı) arasında notlandırılır. Bu endeksin yıllar içerisindeki seyri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, isyan dalgasının salt baskıcı rejimler kaynaklı olduğunu ileri sürmek son derece güçtür. 1990-2009 yılları arasında Tunus'ta sivil ve siyasi özgürlükler konusunda herhangi bir değişiklik yaşanmazken, özellikle Mısır'da sivil özgürlükler az da olsa gelişmiştir. Yukarıdaki şekilden de görüleceği üzere, Arap sokaklarında süren başkaldırı, Arap saraylarının baskıcı yönetimleri ile açıklanamaz.

İSYANIN TEMEL SEBEBİ ARAP SOKAKLARININ MUTSUZLUĞUDUR

Göreli yoksunluk teorisinin temel esaslarını hatırlarsak; hükümetler, vatandaşlarının gelecek tahayyülleri ve olanakları arasındaki farka ilişkin beklenişleri yönetebildiği ölçüde toplumda mutluluğu tesis edebiliyor. Algı anketlerinin sonuçları ışığında Veenhoven tarafından geliştirilen mutluluk endeksi[2], genel olarak 2007 yılı sonrasında insanların yaşam algısında kötüleşme olduğunu gösteriyor. Veenhoven'in sonuçları ışığında mutluluk endeksini geliştirdiği anketin yaşam algısına dair sorusu, özellikle Mısır'da insanların mutluluk seviyesinde 2007 yılı sonrasında göreli yoksunlukların kaynaklı bir düşüş olduğunu gös-

Sosyal Küreselleşme Endeksinin Değişimi (1971-2007)

	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2007
Mısır	-0.30 %	0.20 %	93.81 %	4.81 %
Suriye	-0.73 %	-8.52 %	23.09 %	33.28 %
Tunus	-1.24 %	-2.53 %	21.73 %	2.59 %
Türkiye	13.32 %	40.61 %	43.88 %	-6.86 %

***Kaynak**: KOF Globalization Index*

teriyor. Anketin ilgili yaşam algısına ilişkin, "Skalada, mümkün olan en iyi yaşam 10 ve olabilecek en kötü yaşam 1 olarak ifade edilmiştir. Mevcut yaşantınızı skalada nereye yerleştirirsiniz?" sorusu yönlendiriliyor. Mısır'da insanların mutluluk seviyesi, 2002 yılından sonra hızla düşüş göstermekte; 2002 yılında Mısır'da insanlar kendilerini mutluluk merdiveninde ortalama olarak 6,33 seviyesinde ifade ederken, 2006 yılında bu oran 5,23'e ve 2008 yılında 4,6 seviyesine düşmüş. Peki, Mısır'da yaşayan insanların mutluluk seviyeleri ve yaşam algıları 2002 yılından sonra neden kötüleşti?

Arap sokaklarının mutsuzlaşmasında, göreli yoksunlukları hakkında giderek daha fazla farkındalık geliştirmelerinin önemli bir rolü var. Anlaşılan, Arap sokakları, sarayların baskıcı ve kötü yönetimlerini kendi gelecek tahayyüllerinin önünde engel olarak görmeye başlamıştır. Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerinin başladığı 2005 yılı sonrasında, Türk insanının yaşam algısı ve mutluluk seviyesinde gözle görülür bir iyileşme yaşanıyor. Bizce, 2005 sonrasında Türkiye'de yaşamdan memnuniyeti konusundaki artış büyük oranda AB sürecinin heyecanıyla insanların gelecek beklentilerinin olumlu yönde değişmesiyle ilişkili.

İSYANI SOSYAL KÜRESELLEŞME VE SOSYAL AĞLAR MI TETİKLEDİ?

Günümüzün teknolojik oyuncakları ve sosyal ağların gelişmesi sonucunda, sosyal küreselleşme kitle hareketleri için belki de en önemli mobilizasyon mekanizması haline geldi. İnternet ve sosyal ağların, göreli yoksunluk konusunda farkındalık yaratma işlevi göz önünde bulundurulduğunda; Mağrip ve Mısır'da sosyal küreselleşmenin etkilerinin incelenmesi daha da önemli hale geliyor. 2002 yılında Mısır'da her yüz kişiden yalnızca 2,7'si internet kullanıyorken; 2008 yılında her yüz kişiden 16,7 kişi internet kullanıyorken, Tunus'ta bu rakam 2002 yılında 5,1 iken 2008 yılında 27,1 seviyesine kadar yükselmiş durumda.

Mısır'da yaklaşık 17 milyon internet kullanıcısından yaklaşık 4 milyon kişi sosyal platform alanı "Facebook" kullanıyor. Tunus'ta ise 3,6 milyon internet kullanıcısının % 15,8'i; yani yaklaşık 1,67 milyon kişi Facebook kullanmakta. KOF Küreselleşme Endeksine[3], ekonomik küreselleşme için ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları göstergeleri; siyasi küreselleşme için uluslar arası sözleşmelere katılım, diplomatik temsilciliklerdeki artış, uluslararası örgütlere katılım gibi göstergeler kullanılmakta. Sosyal küreselleşme alanında; kişisel iletişim için GSYİH içerisinde turizm gelirlerinin payı, yabancı nüfusun oranı, uluslararası telefon ve yazışmalar, bilgi akışı için internet kullanım oranı, bin kişi başına düşen televizyon, gazete tirajı göstergeleri kullanılmakta. Tunus ve Mısır küreselleşme sürecinde Türkiye'ye hızla yakınsamakta. KOF Küreselleşme Endeksi'ne göre asıl çarpıcı olan, özellikle Mısır'ın 1990-2000 yılları arasında sosyal küreselleşme alanında yaşadığı çarpıcı sıçrama. 1990-2000 döneminde, sosyal küreselleşmeye ilişkin göstergeler; Mısır % 93,81 oranında bir sıçrama yaparken, aynı dönemde Tunus % 21,73, Türkiye ise % 43, 88 oranında ilerleme kaydediyor. Bu veriler ışığında sosyal küreselleşme, on yıllardır Arap sokaklarında yaşanan göreli yoksunluk hakkında farkındalık yaratarak Mağrip ve Mısır'da isyanı tetikledi. Yüksek oranda genç işsizliği ve gıda fiyatlarındaki yüksek artışlar da, isyan için elverişli bir ortam yarattı.

SONUÇ YERİNE

Süregelen isyan dalgasının en belirgin sebebi, Arap sokağına sosyal küreselleşmenin uğraması oluyor. 20-30 yaşlarında, işsiz ve mutsuz Arap gençlerinin, Amerikan rüyası pazarlayan dizileri internet üzerinden izleyip; Facebook ve Twitter üzerinden dünyada akranları ile sosyal platformda buluşup; aynı zamanda 30 yılı aşkın süredir süregelen baskıcı Arap saraylarının kendisine dayattığı koşulları sorgulamaması düşünülemez. Hele ki, bu gençlerin ülkedeki toplam işsizliğin yaklaşık % 90'ını oluşturduğunu düşündüğünüzde, Arap sokaklarında, özellikle gençlerin saraylara neden başkaldırdığını anlayabiliriz. Bugünlerde Mısır'ın ve Mağrip'in geleceğini hangi liderlerin ve hükümetlerin şekillendireceği tartışılıyor. Bu geçiş dönemini yönetecek hükümetlerin önceliği sosyal küreselleşme sonrasında Arap sokaklarının değişen gelecek beklentilerini yönetmek olmalı.

KAYNAKLAR

1) *Gurr, Ted, Why Men Rebel. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1970*

2) *R. Veenhoven, World Database of Happiness, collection Happiness in Nations, Overview of happiness surveys. http://worlddatebaseofhappiness.eur.nl*

3) *Dreher, Axel (2006): Does Globalization Affect Growth? Evidence from a new Index of Globalization, Appliced Economics, 38, 10:1091-1110.*